

ARAŞTIRMA | RESEARCH

Terör Saldırıları Sonrası Yabancılaşma Duygusu Yaşayan Bireylerin Yaşantıları: Fenomenolojik Çalışma

Experiences of Individuals Feeling a Sense of Alienation after Terrorist Attacks: A Phenomenological Study

Nazan Turan¹ , Birgül Özkan²

Öz

Bu çalışmanın amacı, terör saldırıları sonrası yabancılaşma duygusu yaşayan bireylerin yaşantılarının incelenmesidir. Çalışma Yorumlayıcı Fenomenolojik Yaklaşım kuramsal çerçevesinde, nitel desende, rastlantısal olmayan örneklem seçme tekniği ve amaçlı örneklem yöntemi ile yürütülmüştür. Çalışmanın örneklem grubunu, 13 Mart 2016 bombalı terör saldırı öncesi ve sonrası aynı iş yerinde çalışmaya devam eden ve saldırı sonrası yabancılaşma duygusu en yüksek düzeyde tespit edilen, gönüllü, 18-65 yaş arasında, psikiyatrik rahatsızlığı bulunmayan 11 katılımcı oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak "Katılımcı Bilgi Formu", "Dean'ın Yabancılaşma Ölçeği (YÖ)" ile "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılmıştır. Analizde görüşmecilerin tamamının Dean'ın Yabancılaşma Ölçeği puan ortalamaları 78-82 arasında değişkenlik göstermiştir. Terör saldırısında kendilerinin, yakınlarının, tanıdığı kişilerin yara almadığını, can kaybı yaşamadıklarını ifade eden on bir görüşmecinin anlatıları incelendiğinde dört ana tema belirlenmiştir. Bunlar: "işitsel ve görsel olarak tanık olunanların anlamlandırılması", "değişim", "bireysel tepkiler" ve "baş etme" şeklindedir. Çalışmanın sonucunda, terör saldırıları sonrası yabancılaşma duygusu yaşadıkları tespit edilen bireylerin duygusal, zihinsel, fiziksel ve davranışsal alanlarda tepkiler gösterdikleri, kişilerarası ilişkiler ile alışkanlıklarında değişimlerin meydana geldiği ve yaşanan olaylarla baş etme biçimlerinin çeşitlilik gösterdiği saptanmıştır.

Anahtar sözcükler: Terör, travma, yabancılaşma

Abstract

The present study aims to investigate the experiences of individuals feeling a sense of alienation after terrorist attacks. This qualitative research, carried out within the theoretical framework of the interpretative phenomenological approach, was conducted with the non-random sampling method and purposive sampling method. The sample consists of 11 volunteers (18-65 years old) without any psychiatric illness, who continued to work in the same workplace before and after the terrorist attack of March 13, 2016, and whose post-attack sense of alienation was determined to be the highest. "Participant Information Form", "Dean's Alienation Scale (AS)" and "Semi-Structured Interview Form" were used as data collection tools. In analysis of the participants, the mean of the scores from Dean's Alienation Scale varied between 78 and 82. Four main themes were identified as a result of the analysis of the interviews with eleven participants who stated that they or their relatives or acquaintances did not get injured or their relatives or acquaintances were not killed during the terrorist attack. These themes were "attributing meaning to what is witnessed aurally and visually," "change," "individual responses," and "coping." The study concludes that individuals feeling a sense of alienation after terrorist attacks give emotional, mental, physiological, and behavioral responses to these incidents, changes occur in their interpersonal relationships and habits, and their ways of coping with incidents vary.

Keywords: Terror, trauma, alienation

¹ Ufuk Üniversitesi, Ankara

² Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara

✉ Nazan Turan, Ufuk Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Ankara, Turkey
deniz-nazan@hotmail.com

TÜRKİYE’NİN başkenti Ankara’da 13 Mart 2016 tarihinde, kentnin merkezi konumundaki bölgelerinden biri olan Kızılay meydanında araç içi bombalı bir terörist saldırı gerçekleşmiştir. Beş ay içinde üçüncüsü gerçekleşen bu saldırıda 125 kişi yaralanmış, 37 kişi hayatını kaybetmiştir (Öksüz ve Batu 2017). Son 30 yıldır doğrudan / dolaylı şekillerde maruz kaldığımız bu terör saldırılarının en önemli özelliği, bedensel - ruhsal bütünlüğü-müze yönelik bir tehdit içeriyor olmasıdır (Randy 2004, Hoffman 2006).

Ani ve beklenmedik zamanlarda ortaya bu çıkan terör saldırıları, bedensel - ruhsal bütünlüğü tehdit eden niteliğe sahip olması sebebiyle bireylerin baş etme yeteneğini zorlayabilir (Hoffman 2006, Berief et al. 2016). Yaşanan olayların etkileri ile baş edemeyen bireyler güçsüzlük, hayal kırıklığı yaşayabilir ve insani ilişkilerinde anlamsızlık gibi duygular ortaya çıkabilir. Öyle ki, bireylerin iç dünyalarında yabancılaşma duygusu yaşamalarına neden olabilir (Bolton 1972, Arent 2016).

Latince kökenli olup “alienare” fiilinden türetilen yabancılaşma kavramı, Fromm tarafından “kişinin başkasından, çevresinden ve kendisinden kopması” şeklinde tanımlanmış ve bir hastalık hali olduğu belirtilmiştir (Fromm 1996). Karl Marx ise yabancılaşma kavramına ekonomik boyutuyla başka bir yerden bakmıştır. Marx’a göre yabancılaşma; sosyo-ekonomik durumlar neticesinde ortaya çıkar ve olumsuz koşulların ortadan kaldırılmasıyla düzeltililebilir bir durumdur (Marx 2006). Varoluşçu düşünürlerde, yaşanan olaylar sonucunda insanın içinde bulunduğu acı, hastalık, bunalım gibi durumların insan üzerinde oluşturduğu etki, temel bir insani problem olarak ele almışlardır. Sonuç olarak yabancılaşma kavramı, bireylerin kendi kimliğinden uzaklaşması, dış etkenler nedeniyle düşünce, tutum ve davranış açısından farklılaşması şeklinde birey odaklı sorunsallaştırılmıştır (Lucaks 2000, Tuğcu 2002, Marx 2006).

Yabancılaşma belirli bir süreci kapsamaktadır (Bolton 1972, Gülenç 2014). Bu süreç terör saldırıları gibi toplumsal travmatik yaşantılardan sonra bireylerin, bireysel ve toplumsal yaşamlarının kendileri dışında, engel olamadıkları ve karşısında çaresiz kaldıkları güçler tarafından yönetilmeye başlandığı ve bu güçlerle baş edemeyeceklerini fark edip kendi hayatlarını bu güçlere uyarlar hale geldiğinde başlayabilir (Bolton 1972, Fromm 1996). Zamanla bireylerde idari yönetimlere inanmama, güvenmeme, kendini değersiz görme gibi duygu ve düşünceler ile birlikte tepkisel davranışlar görülebilir (Fromm 1996, Gülenç 2014).

Yabancılaşma duygusu yaşayan bireyler, kendilerini toplumsal açıdan yalıtılmış hissedebilir, yalnızlığı sevebilir ve sosyal faaliyetlere katılmayı tercih etmeyebilirler. Ayrıca terör saldırılarında olduğu gibi kişi ya da grupların kendi amaçları için başkalarını kullanma, dolayısıyla insan özünün çevresel, toplumsal gibi olumsuz koşullar tarafından çarpıtılması ve kısmi istekler tarafından yönetiliyor olması sonucu bireyler fiziksel-ruhsal bütünlüğünü korumak için kendi öz yaşantılarını yitirebilirler (Marx 2006, Gülenç 2014). Oysa bireyler yeni şeyler keşfederek kendini gerçekleştirebilir ve bu süreç bireyler tarafından gerçekleştirilemezse bireylerde güçsüzlük, içinde buldukları süreci bütüncül olarak algılayamama, yalnızlaşma gibi belirtiler ile birlikte birçok ruhsal semptomlarda görülebilir (Horney 1994, Marx 2006).

Türkiye’de ve diğer ülkelerde terör saldırıları sonrası yabancılaşma duygusu yaşayan bireylerin yaşantılarını inceleyen çalışmalara rastlanmamıştır. Bu çalışmada Türkiye’de 13 Mart 2016 günü gerçekleşen terör saldırısı sonrası yabancılaşma duygusu yaşayan bireylerin yaşantılarının niteliksel boyutta incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu çalışma, 7 Temmuz – 12 Kasım 2018 tarihleri arasında, deneyimi keşfetmeye odaklanan ve bireylerin anlatımlarından yola çıkarak bireysel yaşantıları derinlemesine anlamayı hedefleyen “Yorumlayıcı Fenomenolojik Yaklaşım” kuramsal çerçevesinde (Biggerstaf ve Thompsın 2008) nitel araştırma yöntemi ile alan çalışması olarak gerçekleştirilmiştir. Helsinki Deklarasyonu (World Medical Association Declaration of Helsinki 2001) prensipleri benimsenerek planlanan çalışmanın uygulanabilmesi için Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi etik kurulundan yazılı onay alınmıştır (Etik kurul onay tarihi: 23.02.2018; Karar no: 42). Ayrıca çalışmanın yapılacağı bölgenin bağlı olduğu Ankara Çankaya Kaymakamlığı ile resmi yazışmalar yapılmıştır. Çalışmaya başlamadan önce çalışmanın amacı, çalışmadan sağlanacak yararlar, harcanacak zaman ve yapılacak görüşmelerin ses kayıt cihazına alınacağı hakkında katılımcılara açıklama yapılmış, yazılı onam alınmıştır.

Örneklem

Fenomenolojik bir nitel çalışmada, katılımcıların araştırılan konu ile ilgili yaşanmış deneyimlere sahip olmaları ve bu deneyimleri açık bir şekilde ifade edebilmeleri önerilmektedir (Creswell, 2012). Bu nedenle çalışmanın evrenini, Türkiye’de 13 Mart 2016 tarihinde Ankara ili Kızılay Meydanı’nda gerçekleşen araç içi bombalı terör saldırı sonrası, patlamanın meydana geldiği caddeye komşuluğu olan 3 işhanı içerisinde yer alan 294 işletme çalışanları oluşturmuştur.

Araştırmanın örneklem grubunu belirlemede rastlantısal olmayan örneklem seçme tekniği ve amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Rastlantısal olmayan örneklem seçme tekniğinin kullanılmasındaki amaç, çalışmanın anlama ve kavrama çabası içermesi ile ilişkili olmasıdır. Amaçlı örneklem yönteminin tercih nedeni ise, çalışmanın örneklem grubunun, çalışmanın amacına uygun ve belirli kriterlere bağlı olarak seçilen katılımcılardan oluşturulması gereğidir. Bu doğrultuda örneklem grubunu oluştururken araştırmanın temel ölçütü olarak 13 Mart 2016 bombalı terör saldırı öncesi ve sonrası aynı iş yerinde çalışmaya devam eden ve saldırı sonrası yabancılaşma duygusu en yüksek düzeyde tespit edilen bireylerle çalışılması kabul edilmiştir. Temel ölçütün tespitinde araştırmanın planlama aşamasında araştırmacı tarafından bölgeye yapılan ziyaretlerde, saldırı sonrası çoğu işletmenin kapandığı, taşındığı ve saldırı sonrası çalışanların çoğunluğunun işten ayrıldığı tespit edilmesi etkili olmuştur. Gönüllülük, 18-65 yaş arasında olmak, psikiyatrik rahatsızlığa sahip olmamak, Türkçe anadilde iletişim kurulabilir olmak çalışmanın diğer temel ölçütleri olarak alınmıştır.

Ölçekler

İki aşamada yürütülen bu çalışmada çeşitli formlar kullanılmıştır. Bunlardan “Katılımcı Bilgi Formu” ile “Dean’ın Yabancılaşma Ölçeği” çalışmanın ilk aşamasında, “Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu” çalışmanın ikinci aşamasında kullanılmıştır. Kullanılan veri toplama araçlarının özelliklerine aşağıda yer verilmiştir.

Katılımcı Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanan bu form cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, mesleği ile kendilerinin-yakınlarının-tanıdığı kişilerin yara alma / can kaybı yaşayıp

yaşamadığına “evet”, “hayır” şeklinde yanıt verdikleri sorulardan oluşmuştur.

Dean'in Yabancılaşma Ölçeği (YÖ)

Dean (1961)'in geliştirdiği Yabancılaşma Ölçeği “toplumsal yalıtılmışlık”, “güçsüzlük” ve “kuralsızlık” olmak üzere üç boyut ve toplam 20 ifadeden oluşmaktadır. 5'li Likert tarzı hazırlanan ölçekteki her bir ifade için derecelendirmeler “Hiç katılmıyorum” dan “Tamamen Katılıyorum” a doğru sıralanan, toplam beş aralıkta sunulmuştur. Ölçekte 5 adet ters kodlu ifade (1, 2, 3, 4, 6. maddeler) yer almakta ve alınan yüksek puan, bireyin yabancılaşma düzeyinin yüksek olduğunu ifade etmektedir. Ölçekten en düşük 20, en yüksek 100 puan alınabilmektedir. Çalışma Türkiye örnekleminde yürütüldüğü için çeviri ve uyarlama çalışması Gügercin ve Aksay (2017) tarafından yapılan Dean'in Yabancılaşma Ölçeği'nin Türkçe formu kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach α değeri 0.88 bulunmuştur (Gügercin ve Aksoy 2017).

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Çalışmanın ikinci aşamasında kullanılan bu form, araştırmacılar tarafından biri ruh sağlığı ve hastalıkları (Prof.Dr. Çayköylü A) diğeri psikoloji (Prof.Dr. Özen Bozo Ö) alanında hizmet veren iki akademisyenin uzman görüşü alınarak altı adet açık uçlu sorudan oluşturulmuştur. Bu sorulara aşağıda yer verilmiştir:

1. Bu terör saldırısından sonra neler yaşadınız, neler hissettiniz. Bana biraz anlatır mısınız?
2. Bu olaylar hayatınızı, sizi etkiledi mi?
3. Yaşadığınız ve olay yerinde gördüğünüz şeyler insanı üzen, sıkıntılı şeyler. Bu sıkıntılarla nasıl baş edebildiniz?
4. Daha önceki zor, sıkıntılı durumlarda da aynı şekilde mi baş ederdiniz?
5. Böyle olaylar sonrasında başkalarıyla dayanışma, yardımlaşma gibi davranışlarla karşılıyorsunuz. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?
6. Olay sonrasını düşündüğünüzde sizin ve diğer insanların ihtiyaçları nelerdi?

Uygulama

İki aşamada yürütülen bu çalışmanın ilk aşamasında örneklem grubunun tespiti yapılmıştır. Bu aşama 16 Ağustos 2018 - 21 Eylül 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş ve 101 katılımcıya ulaşılmıştır. Tüm katılımcılara “Katılımcı Bilgi Formu” ve yabancılaşma düzeyini belirlemeye yönelik “Dean'in Yabancılaşma Ölçeği” uygulanmıştır. Dean'in Yabancılaşma ölçeğinden en yüksek puan alan grubu tespit etmek için standart normal dağılımdan yararlanılmıştır. Bu bağlamda Dean'in Yabancılaşma Ölçeğinden alınan puan ortalaması hesaplanmış (Ort= 69.19), ortalamanın +1 standart sapma uzağında kalan 16 katılımcı örneklem grubu olarak belirlenmiştir. Ancak 1 kişi iş yoğunluğunu neden olarak göstererek görüşme yapmak istemediğini belirtmiş, 2 kişi ses kaydı yapılmasını istemediği için görüşme talebini reddetmiş, 1 kişi son anda neden belirtmeksizin randevusunu iptal etmiş, 1 kişiye iş değişikliği yapması nedeniyle ulaşılamamış ve 11 katılımcı ile örneklem grubu oluşturulmuştur.

Çalışmanın ikinci aşaması 27 Eylül 2018- 12 Kasım 2018 tarihleri yürütülmüş ve bu aşamada bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada, ilk olarak katılımcılar ile randevu planı oluşturulmuştur. Ardından birinci araştırmacı tarafından randevunun verildiği tarih/gün/saatte her bir katılımcı ile araştırma alanında yüz yüze görüşmeler ya-

pılmıştır (min=86 dk, max=102 dk) ve görüşmeler ses kayıt cihazına alınmıştır.

İstatistiksel analiz

Verilerin analizi Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz ile uyumlu olarak MAXQDA plus10 nitel araştırma yazılımı yardımıyla gerçekleştirilmiştir. İlk olarak birinci araştırmacı tarafından verilen yanıtlarının özgünlüğünü korumak, veri kaybına neden olmamak için görüşme transkripsiyonları ayrıntılı bir okuma sürecinden geçirilmiştir. Analizin ikinci ayağı olarak, travmalar üzerine çalışan iki uzman psikolog, bir uzman sosyal çalışmacı, dahili alanda hizmet veren bir uzman doktor, psikiyatri hemşireliği alanında akademisyen bir profesör doktor ile psikiyatri alanında emekli bir tıp profesörü eşliğinde kategorileştirme ve temalaştırma yapılmıştır. Son olarak elde edilen bulgular araştırmanın ikinci ismi olan danışman onayına sunulmuş ve son şekli verilmiştir.

Bulgular

Görüşmecilerin 4'ü kadın (%36.36), 7'si erkek (%63.64), 22-64 yaş aralığında, çoğunluğu bekar (%63.64), lise mezunu (%54.55) idi. Görüşmecilerin tamamının Dean'in Yabancılaşma Ölçeği puan ortalamaları 78-82 arasında değişkenlik göstermekteydi (Tablo 1).

Tablo 1. Yabancılaşma Ölçeği puanları ve sosyodemografik değişkenler (n= 11)

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Yabancılaşma Ölçek Puanı	Mesleği
G1	Erkek	22	Evli	Lise	82,00	Garson
G2	Erkek	24	Bekar	Lise	80,00	Garson
G3	Erkek	27	Bekar	Lisans	81,00	Tercüman
G4	Erkek	64	Evli	Lisans	79,00	Avukat
G5	Erkek	53	Evli	Lise	82,00	Terzi
G6	Kadın	28	Bekar	Lisans	80,00	Öğretmen
G7	Kadın	24	Bekar	Lisans	78,00	Satış danışmanı
G8	Kadın	39	Bekar	Lisans	79,00	Tercüman
G9	Erkek	52	Evli	Lise	81,00	Kuaför
G10	Kadın	32	Bekar	Lise	82,00	Muhasebeci
G11	Erkek	29	Bekar	Lise	81,00	İşletmeci

Terör saldırısında kendilerinin, yakınlarının, tanıdığı kişilerin yara almadığını, can kaybı yaşamadıklarını ifade eden on bir görüşmecinin anlatıları incelendiğinde dört ana tema belirlenmiştir. Bunlar: "işitsel ve görsel olarak tanık olunanların anlamlandırılması", "değişim", "bireysel tepkiler" ve "baş etme" şeklindedir.

İşitsel veya görsel olarak tanık olunanların anlamlandırılması

Örneklem grubumuz içinde yer alan görüşmecilerden 4'ü olay günü çalıştıklarını ve olaya canlı şahit olduklarını belirtmişlerdir. Bu görüşmeciler, bombalı saldırıyı ilk olarak işitsel olarak algıladıklarını ve patlama sesini değişik şekillerde anlamlandırdıklarını şu cümlelerle ifade etmişlerdir.

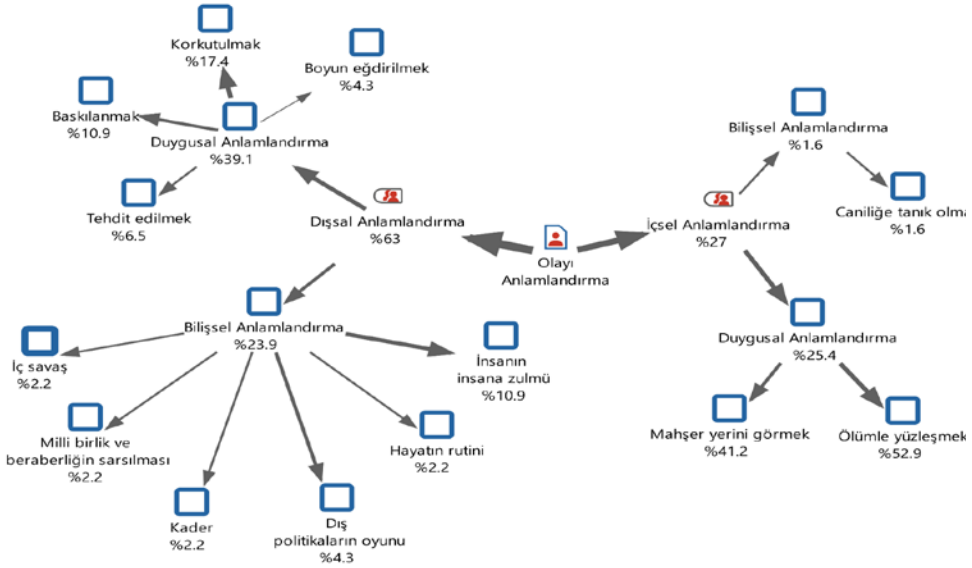
"Korkunç bir gürültü olunca, bizim restoranın mutfağında doğalgaz patladı herhalde dedim".(G1)

"Bina çöküyor sandım.bağırışlar, çağırışlar, kaçışlar...."(G6)

"Sesle birlikte binanın camları dolu gibi aşağı yağınca binanın üstüne bir şeyin düştüğü aklıma geldi".(G7)

“Binaya bir şey çarptı zannettim. Duvarlar zangır, zangır titredi”.(G11)

Yukarıda ifadelerine yer verilen bu 4 görüşmeci, patlama sesi sonrası buldukları yerin penceresinden baktıktan sonra terör saldırısı olduğunu anladıklarını dile getirmişlerdir. Olay yeri canlı tanığı olan bu 4 görüşmeci ile iş yerlerinin durumunu görmek için olay yerine bir süre sonra gelerek olay yerine tanıklık eden 7 görüşmecinin olay yerine ait görüntüleri değişik şekillerde anlamlandırdıkları tespit edilmiştir. Bu anlamlandırma biçimleri iki ana tema altında toplanmış ve her ana tema kendi içinde duygusal anlamlandırma ve bilişsel anlamlandırma olmak üzere iki alt kategoriye ayrılmıştır (Tablo 2 ve Şekil 1).

Şekil 1. Terör saldırı anına ve sonrasında tanıklık eden görüşmecilerin olay yerine ait görüntüleri anlamlandırma biçimleri

Tablo 2 ve Şekil 1’de görüldüğü üzere, en yüksek yanıt sıklığına sahip olan ana tema tüm cevapların %63’üne karşılık gelen “dışsal anlamlandırmaydı” ve kendi içinde “duygusal anlamlandırma” ve “bilişsel anlamlandırma” olmak üzere iki alt kategoride toplanmıştır. Analize göre, olay yeri görüntülerine tanıklık eden görüşmecilerin olumsuz olay karşısındaki izlenimlerinin daha çok duygusal anlamlandırma alt kategorisi altında toplandığı görülmüştür. Bunlar; “korkutulmak”, “baskılanmak”, “tehdit edilmek” ve “boyun eğdirilmek” şeklinde değişiklik göstermiştir. Bu konudaki ifadelerin birbirine benzer olduğu görülmüş ve örnek iki ifade yer verilmiştir.

“Yıllardır yaşadığımız terör saldırıları, vatandaşa zulmederek devleti boyun eğdirme aracı”. (G4)

“Kötü niyetli insanlar kendi isteklerine ulaşmak için anne-baba’yı bile çocukları ile tehdit etmekten çekinmezler. Bizlerde bu terör gruplarının kendi isteklerini elde etmek için devleti, vatandaşının canıyla tehdit etmesinin, korkutma, yıldırma çabasının sonuçlarını yaşıyoruz”. (G9)

“İnsanın insana zulmü”, “dış politikaların oyunu”, “milli birlik ve beraberliğin zedelenmesi”, “iç savaş”, “hayatın rutini”, “kader” ise bilişsel anlamlandırma kategorisi altında yer almıştır. Bununla ilgili olarak G7 kodlu görüşmecinin “İnsan insan olalı böyle zulüm görmemiştir”; G3 kodlu görüşmecinin “Bunlar artık hayatımızın içine yerleşen hatta

duyunca artık şaşırmadığımız olağan şeyler oldu”; G5 kodlu görüşmecinin “Bir insan kaderinde ne varsa onu yaşar. Sadece herşeyin bir sebebi var. Terörde bu sebeplerin arasında en önemlisi” analize giren örnek ifadelerden birkaçıydı.

Tablo 2. Görüşmecilerin olay yeri görüntülerini anlamlandırma biçimlerinin ana temaların dağılımı

Ana Temalar ve Kodlar	Sıklık
1.İçsel Anlamlandırma	17 (%27)
a)Duygusal Anlamlandırma	%25.4
Ölümlle yüzleşmek	9
Mahşer yerini görmek	7
b)Bilişsel Anlamlandırma	%1.6
Caniliğe tanık olmak	1
2.Dışsal Anlamlandırma	29 (%63)
a)Duygusal Anlamlandırma	%39.1
Korkutulmak	8
Baskılanmak	5
Tehdit edilmek	3
Boyun eğdirilmek	2
b)Bilişsel Anlamlandırma	%23.9
İnsanın insana zulmü	5
Dış politikaların oyunu	2
Mili birlik ve beraberliğin sarsılması	1
İç savaş	1
Hayatın rutini	1
Kader	1
Toplam	46

En yüksek yanıt sıklığına sahip diğer bir ana tema “içsel anlamlandırma” olup, verilen cevapların %27’si bu ana tema altında toplanmış ve kendi içinde “duygusal anlamlandırma” ve “bilişsel anlamlandırma” olmak üzere iki alt kategori belirlenmiştir. Buna göre; duygusal anlamlandırma alt kategorisinde “ölümle yüzleşmek” ve “mahşer yerini görmek”; bilişsel anlamlandırma alt kategorisinde “caniliğe tanık olmak” yer almıştır. Bu ana tema ve alt temalarla ilgili dikkate değer bulunan ifadelerden bazıları şu şekildeydi:

“O günü canlı olarak yaşayan biri ben mahşer gününü yaşadım diyorsa inanın o kişi doğru söylüyordur”. (G6)

“.....Ölümlle yüzleşmenin en kötü hatırlatıcısı.....”. (G8)

“O günü yaşayanlar veya televizyondan görenler olarak hepimiz caniliğine tanık olduk”. (G10)

Değişim

Yapılan görüşmelerin analizinde, görüşmecilerin olay yeri görüntülerini anlamlandırma biçimleri ile ilintili olarak olay sonrasında yapmak istedikleri planlarda, alışkanlıklarında değişimler olduğu tespit edilmiştir. Bununla ilgili bulgu ortaya koyan görüşmecilerin ifadeleri aşağıda sunulmuştur:

“Her öğün et yiyen bir adamdım. Artık et yiyemiyorum”.(G1)

“.....hayallerim değişti. Tek isteğim yaşamak”. (G2)

“Yurt dışına çıkma, orada yaşama gibi ciddi bir düşüncem oluştu. (G3)

“Büroya bir saat geç gelip, bir saat geç çıkıyorum. Malum bütün patlamalar işe gelişi, çıkışı

saatlerinde". (G4)

"Çocuklarıma daha bir düşkün oldum".(G5)

"Üç kere ayetel kürsi okumadan sokağa çıkamıyorum".(G6)

"Her sabah kalkıyorum. Şimdi size komik gelecek ama tövbe edip öyle işe gidiyorum. Ecel banada birgün bir patlamada el sallayabilir. Hazırlıklı olmak lazım".(G7)

"Hayat tarzımı değiştirdim. Sosyal aktivitelerimi sınırlandırdım, kendini toplumdan soyutlamaya başladım. Haftada bir tiyatroya, sinemaya gidiyordum artık ayda bir kere gidiyorum".(G10)

Yapılan görüşmelerde tek bir görüşmeci olay öncesi ve sonrası herhangi bir değişim yaşamadığını şu sözleriyle ifade etmiştir:

"Yıllardır her sabah kalktığımda ya bir askerin şehit haberini ya da bir yerdeki patlama haberini duymaya o kadar alışmışım ki. Benim hayatım hep böyle olduğu için hayatımda da, kendimde de hiçbir şey değişmedi". (G11)

Görüşmecilerin tamamı olay sonrası insan ilişkilerinin etkilendiğini vurgulamışlar ve karşılıklı etkileşim sürecinde değişimin kaçınılmaz olduğunu belirtmişlerdir. Bu yönde dile getirdikleri ifadeler "deneyim ürünü kişilerarası davranış değişimleri", "deneyim ürünü duygu değişimleri", "deneyimle şekillenen bilinçli önyargı" şeklinde üç ana tema altında toplanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Görüşmecilerin olay sonrası insan ilişkilerine yönelik bildirdikleri değişimlere ilişkin ana temaların dağılımı

Ana Temalar ve Kodlar	Sıklık
1.Deneyim Ürünü Kişilerarası Davranış Değişimleri	50 (%71.4)
İnsan ilişkilerinden uzaklaşma	9
Yeni biri/birilerini tanımaktan kaçınma	9
Başkalarını görmezden gelme	9
Diğer bireylerin isteklerini yok sayma	8
Diğer bireylerin ihtiyaçlarına vurdumduymazlık	6
İnsan ilişkilerine mesafe koyma	5
Diğer bireylere saygısızlık	3
Diğer bireylere kabalık	1
2.Deneyim Ürünü Duygu Değişimleri	13 (%18.6)
Daha merhametli olma	10
Şefkatli olma	2
Affedicilik	1
3.Deneyimle Şekillenen Bilinçli Önyargı	7 (%10)
Toplam	70

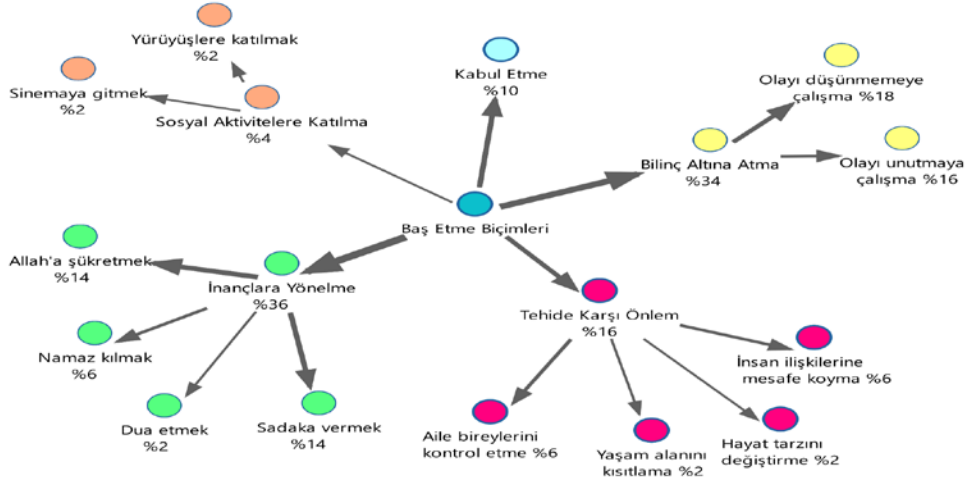
Tablo 3'de görüldüğü gibi en yüksek yanıt sıklığına sahip olan ana tema tüm cevapların %71.4'üne karşılık gelen deneyim ürünü kişilerarası davranış değişimleriydi. Analize göre saldırı anında ve sonrasında olay yerine tanıklık eden görüşmecilerin, saldırı sonrası değişen insan ilişkileri ile birlikte dile getirdikleri değişimlerin daha çok kişilerarası ilişkilerde davranışlar ile ilgili olduğu görülmüştür. Bunlar; "İnsan ilişkilerinden uzaklaşma", "yeni birini tanımaktan kaçınma", "başkalarını görmezden gelme", "diğer bireylerin isteklerini yok sayma", "diğer bireylerin ihtiyaçlarına vurdumduymazlık", "insan ilişkilerine mesafe koyma", "diğer bireylere saygısızlık", "diğer bireylere kabalık" şeklinde değişiklik göstermiştir. Bu temayla ilgili açık ifadelerin birkaçı şu şekildeydi:

“İnsan kendi canını kurtarmak isterken, yere düşen birini görünce o kişiyi görmezden gelebiliyormuş”. (G7)

“.....önceden aman kimseyi kırmayım diye kimseye kolay kolay hayır demezdim. Şimdi biri bir şey isteyince direk hayır diyorum”. (G8)

“Bu olay sonrası biz sadece maddi hasara uğradığı diye düşündük ama bu olay bizleri birbirimizden de uzaklaştırdı.....”. (G4)

“Bence bazılarımızda yarın ölebilirim. Onun her istediğimi yapıyorum, her düşündüğümü söyleyim, karşımdaki kişiye istediğim gibi davranıyorum gibi bir şey oluşmuş”. (G2)

Şekil 2. Görüşmecilerin saldırı sonrası baş etme biçimleri

Diğer bir ana tema ise deneyim ürünü duygu değişimi olup, verilen cevapların % 18.6'sı bu ana tema altında toplanmıştır. Bu ana tema altında “daha merhametli olma”, “şefkatli olma”, “affedicilik” yer almıştır. Bu temayla ilişkili olarak olay günü tanıklarından G6 kodlu görüşmeci “...yarın ölecek gibi hareket etmeliyiz. İnsanlara karşı kin, öfke biriktirmek yerine daha affedici daha büyüklük gösterici şekilde olmalıyız” derken, G9 kodlu görüşmecinin “insan sadece karşındaki kişiye değil kendine karşıda şefkatli olması gerektiğinin farkına vardırıan gerçekler” ifadesi dikkate değer bulunmuştur.

Son olarak görüşmecilerin 7'sinin (%10) olay sonrası kişilerarası ilişkilerinde meydana gelen değişimi, bilinçli önyargılara bağladıkları tespit edilmiştir. Bu temayla ilgili olarak G2 kodlu görüşmeci ile G8 kodlu görüşmecinin anlatılarının benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

“.....yolda yürürken etrafımdaki insanlara, araçlara daha dikkatli bakar oldum. Patlama olalı çok oldu ama ara sıra bu araç niye burada, acaba bomba yüklü araç mı? ya da bu adam ne garip canlı bomba olabilir mi ? diye düşünürken buluyorum kendimi”. (G2)

“Sokakta yürürken bu adamda terörist tipi var, bu bombacı olabilir derken buluyorum kendimi. Siz buna önyargı diyorsunuz ama ben buna saklı tehdiye karşı kendimi koruma diyorum”. (G8)

Bireysel tepkiler

Görüşmecilerin olay sonrası “zihinsel”, “duygusal”, “davranışsal” ve “fizyolojik” olmak üzere dört alanda tepki gösterdikleri belirlenmiş ve Tablo 4’de yer verilmiştir.

Tablo 4. Görüşmecilerin olay sonrası gösterdikleri tepkilere ilişkin ana temaların dağılımı (n=11)

Ana Temalar ve Kodlar	Sıklık
1.Zihinsel Tepkiler	25 (%15.5)
Seçici dikkat artması	9
İş veriminde azalma	7
Karar vermede güçlük	6
Dikkati toparlayamama	3
2.Duygusal Tepkiler	35 (%21.7)
Aile bireyleri için kaygı	9
Korku	7
Ümitsizlik	6
Güçsüzlük	4
Huzursuzluk	4
Keyifsizlik	2
Değersizlik	1
Yalnızlık	1
Mutsuzluk	1
3. Davranışsal Tepkiler	40 (%24.8)
Kalabalık yerlere girmekten kaçınma	11
Olayla ilgili konuşmama	10
Otomatik tepki	8
Tedirginlik hali	9
Tırnak yeme	2
4.Duygulara Eşlik Eden Fizyolojik Tepkiler	61 (%38)
a)Somatik Tepkiler	10 (%6.2)
Sırt ağrısı	6
Eklem ağrısı	4
b)Visseral Tepkiler	51 (%31.8)
Sempatik Tepkiler	39 (%24.3)
Baş ağrısı	11
Uykusuzluk	10
İştahsızlık	9
Kilo kaybı	3
Kalp hızında artma	3
Ellerde uyuşma	2
Diş gıcırdatma	1
Parasempatik Tepkiler	12 (%7.5)
Mide bulantısı	6
Yorgunluk	4
Kusma	1
Sık idrara çıkma	1
Toplam	161

Analiz sonucuna göre görüşmeciler tarafından en çok tanımlanan ve en yüksek yanıt sıklığına sahip olan tepkilerin başında % 38 oran ile fizyolojik tepkiler yer aldığı

görülmüştür ve kendi içinde somatik tepkiler ve visseral tepkiler olmak üzere iki alt kategoride toplanmıştır. Tüm yanıtların % 6.2'sine karşılık gelen somatik tepkiler alt kategorisinde “sırt ağrısı” ve “eklem ağrısı” yer almıştır. Tablo 4’de görüldüğü gibi tüm yanıtların %31.8’ine karşılık gelen visseral tepkiler ana teması altında sempatik tepkiler (% 24.3) ve parasempatik tepkiler (%7.5) olmak üzere iki alt kategori belirlenmiştir. Sempatik tepkiler alt kategorisinde “baş ağrısı”, “uykusuzluk”, “kilo kaybı”, “iştahsızlık”, “diş gıcırdatma”, “ellerde terleme”, “kalp hızında artma” olmak üzere altı kod, parasempatik tepkiler alt kategorisinde “mide bulantısı”, “kusma”, “sık idrar çıkma” ve “yorgunluk” toplanmıştır.

Fizyolojik tepkilerle ilgili olarak G6 kodlu görüşmeci “Olay sonrası bir hafta baş ağrısı çektim. Bir ayda üç kilo verdim. Patlamanın olduğu gün aldığım kan kokusu burnumun ucundan gitmedi. Kokuyu hatırladıkça midem bulandı, yemek yiyemedim” şeklinde yaşadıklarını dile getirirken G1 kodlu görüşmecinin bu konudaki anlatısı ise şu şekildeydi;

“Gördüklerimden sonra elimi bir şey kesse, kanasa midem bulanıyor. Elimden gelse hafızamı hizmet dışı bırakmak isterdim”. (G1)

Tablo 4’de görüldüğü gibi en yüksek yanıt sıklığına sahip olan diğer bir ana tema tüm cevapların %24.8’ne karşılık gelen davranışsal tepkilerdi. Buna göre; terör anında ve sonrasında olay yerine tanıklık eden görüşmeciler olay sonrasında “kalabalık yerlere girmekten kaçınma”, “olayla ilgili konuşmama”, “tedirginlik hali”, “otomatik tepki”, “turnak yeme” gibi davranışsal tepkiler gösterdiklerini belirtmişlerdir. Bu tema ve alt temalarla ilgili analize giren birkaç örnek alıntı şu şekildeydi:

“Siz bu görüşmeyi yapmak isteyene kadar bu olayla ilgili hiç konuşmadığımı fark ettim”. (G3)

“...Aynı yerde ikinci kere patlama hiç olmadı ama kalabalık bölge olduğu için tekrar saldırı olabilir diye tedirginim. Burası kendi dükkanım ve sabit müşterilerim var. Yıllardır ekmek paramı kazandığım yer. Kapatsam başka yerde dükkan açsam olan müşterimide kaybedebilirim”. (G5)

Tüm yanıtların %21.7’sine karşılık gelen bir diğer ana tema duygusal tepkilerdi. Bu ana tema altında “aile bireyleri için kaygı”, “korku”, “ümitsizlik”, “güçsüzlük”, “huzursuzluk”, “keyifsizlik”, “değersizlik”, “yalnızlık”, “mutsuzluk” yer almıştır.

G1 kodlu görüşmecinin “Eşim ve 2 yaşında kızım var. Onların hayatları için endişe duyar oldum. Özellikle patlama sonrası iş çıkış saatleri daha kalabalık olduğu için eşime o saatlerde dışarı çıkmamalarını tenbih ediyorum” ile G11 kodlu görüşmecinin “Ülkenin her yerinde yıllardır yaşanıyor bunlar. Daha da devam eder, sonu gelmez bu olayların” şeklindeki anlatıları bu ana temayla ilgili sunulan örnek ifadelerdendir.

Görüşmeciler tarafından belirtilen tepkiler arasında %15.5 oranı ile en az sıklığa sahip olan ana tema zihinsel tepkilerdi. Görüşmecilerin yarısından fazlası olay sonrasında “seçici dikkat artması”, “iş veriminde azalma” ve “karar vermede güçlük” yaşadığını belirtirken; görüşmecilerin yarısından azı; “dikkati toparlayamama” gibi tepkiler ifade etmiştir. G7 kodlu görüşmecinin bu konuyla ilgili anlatısı “...müşterilerle ilgilenmekten çok park eden arabalarla ilgilenir oldum, şüpheli araç var mı? diye” şeklindeydi. G3 kodlu görüşmeci ise “.....bir süre işe konsantre olmakta zorlandım” şeklinde yaşadığı durumu direk dile getirmiştir.

Görüşmecilere bu tepkilerin ne kadar süre devam ettiği başka bir açık uçlu soru olarak yöneltilmiştir. Görüşmecilerin tamamı davranışsal ve sosyal tepkilerin devam ettiğini belirtirken, fiziksel ve duygusal tepkilerle ilgili olarak 4 görüşmeci yeni bir patlama haberi duyduklarında veya başka bir bombalı saldırı haberi aldıklarında bu tepkilerin birkaç gün

olabildiğini, 2 görüşmeci olay sonrası ilk iki hafta bu tepkilerin hergün devam ettiğini ve iki hafta sonra olmadığını ancak 15 Temmuz darbe girişimi sonrası tekrar başladığını ve devam ettiğini, 5 görüşmeci ise ilk 1-2 ay sık aralıklarla olduğunu ancak ondan sonra olmadığını belirtmişlerdir.

Baş etme

Görüşmecilerimize yöneltilen soruların analizinde elde edilen temalardan biri de baş etme teması ile ilgiliydi. Bu tema altında “bilinç altına atma yoluyla baş etme”, “inançlar doğrultusunda baş etme”, “olası tehdiye karşı önlem alma yoluyla baş etme”, “yaşananları kabul etme yoluyla baş etme” ve “sosyal aktivitelere katılma yoluyla baş etme” şeklinde beş ana tema tespit edilmiştir (Tablo 5 ve Şekil 2).

Tablo 5. Görüşmecilerin olay sonrası yaşadıklarıyla başa etme biçimlerine ilişkin ana temaların dağılımı

Ana Temalar ve Kodlar	Sıklık
1. Bilinç Altına Atma Yoluyla Baş Etme	17 (%34)
Olayı düşünmemeye çalışma	9
Olayı unutmaya çalışma	8
2. İnançlar Doğrultusunda Baş Etme	18 (%36)
Daha kötüsünden korunmak için Allah'a şükretmek	7
Yaşadığı için sadaka vermek	7
Namaz kılmak	3
Dua etmek	1
3. Olası Tehdiye Karşı Önlem Alma Yoluyla Baş Etme	8 (%16)
İnsan ilişkilerine mesafe koyma	3
Aile bireylerini kontrol etme	3
Hayat tarzını değiştirme	1
Yaşam alanını kısıtlama	1
4. Yaşadıklarını Kabul Etme Yoluyla Baş Etme	5 (%10)
5. Sosyal Aktivitelere Katılma Yoluyla Baş Etme	2 (%4)
Sinemaya gitmek	1
Grup yürüyüşlerine katılmak	1
Toplam	50

Tablo 5 ve Şekil 2'de görüldüğü gibi en yüksek yanıt sıklığına sahip olan ana tema tüm cevapların %36'sına karşılık gelen inançlar doğrultusunda baş edebilmeydi. Analize göre görüşmecilerin yarısından fazlasının “daha kötüsünden korunmak için Allah'a şükretmek”, “yaşadığı için sadaka vermek”; yarısından azında; “namaz kılmak”, “dua etmek” gibi baş edebilme biçimleri gösterdikleri belirlenmiştir. Öyle ki G5 kodlu görüşmecinin “Dindar biri olduğum söylenemez ama bu olaylarda tek sığınak Allah inancı ve dinin gerektirdiği şeyleri yapmak.. Ben onu bilir onu da yaparım” ifadesi dikkat çekici bulunmuştur.

En yüksek yanıt sıklığına sahip diğer bir ana tema ise %34 oran bilinç altına atma yoluyla baş edebilme olarak belirlenmiştir. Bu ana tema altında “olayı düşünmemeye çalışmak” ve “olayı unutmaya çalışmak” yer almıştır. Bu temayla ilgili olarak G6 kodlu görüşmeci “Açıkçası ben doktora gidiyim diye düşüdüm. Bir ara gözümü kapatmak istemiyordum uyumamak için. Gözümün önüne kesik kol, bacak falan geliyordu. Sonra zamanla unuturum diye vazgeçtim, unutmaya çalıştım” ifadesiyle, G1 kodlu görüşmeci de benzer şekilde “.....psikiyatristler ilaç yazıp gönderiyormuş, psikologlar dinliyormuş ama paralıymış. Hem para verip hem de kendimi dinletmektense kendi kendimle ko-

nuştum. Yaşananları, gördüklerimi düşünmedim” şeklinde baş etme yöntemlerini açık bir şekilde dile getirdikleri görülmüştür.

Tüm cevapların %16’sına karşılık gelen bir diğer ana tema, olası tehdite karşı önlem alma yoluyla baş edebilme olarak tespit edilmiştir. Görüşmecilerin bu temaya yönelik ifadelerinin analizinde “insan ilişkilerine mesafe koyma”, “aile bireylerini kontrol etme”, “hayat tarzını değiştirme”, “yaşam alanını kısıtlama” belirlenmiştir. Bu temayla ilgili olarak G9 kodlu görüşmeci “...kızımınla hergün en az bir kere konuşurdum. Bu olaydan sonra gün içinde daha sık arayıp, nerde olduğunu soruyorum”; G10 kodlu görüşmeci ise “...küçük olan yaşam alanımızı daha da küçülterek yaşayacağımız kötü durumlara karşı önlem almaya çalışıyorum” şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir.

Diğer bir ana tema ise yaşadıklarını kabul etme yoluyla baş etme olup, verilen cevapların % 10’u bu ana tema altında toplanmıştır. Bu temada görüşmecilerin 5’i, yaşananların kabul edildiği takdirde olay sonrası yaşanan sıkıntılarla baş edebileceğini belirtmişlerdir. Bu temayla ilgili olarak G2 kodlu görüşmecinin “Yaşadıklarımız hayatımızın gerçeği. Olduğu kabul edip önümüze bakmalıyız. Yoksa fiziksel, psikolojik açıdan sağlığımız bozulabilir” anlatısı ile G10 kodlu görüşmecide benzer şekilde “sağlığımızı korumak için yaşadığımız herşeyi olduğu gibi kabul etmemiz gerekiyor” anlatısı benzerlik göstermiştir. Sosyal aktivitelere katılma yoluyla başa edebilme ise verilen tüm yanıtların % 4’ü ile ana temalar içinde en az sıklığa sahip bir diğer ana tema olarak yer almıştır. Sadece bir görüşmeci “sinemaya gitmek”, diğer bir görüşmeci “grup yürüyüşlerine katılmak” yoluyla sosyalleşmesi gerektiğini, bu tür etkinliklerin kişileri içindeki ruh hallerinden kısa süreli de olsa uzaklatırdığını ve yaşanan sıkıntılarla baş etmede yardımcı olduğunu bildirmiştir.

Tartışma

Bu çalışma, Türkiye’de 13 Mart 2016 günü gerçekleşen terör saldırısı sonrası yabancılaşma duygusu yaşayan bireylerin yaşantılarının niteliksel boyutta inceleme ve anlama odaklıdır. İlk olarak elde edilen sonuçlar, yabancılaşma duygusu yaşayan bireylerin olay yeri görüntülerine duygusal ve bilişsel biçimlerde anlam yüklediğini ortaya koymuştur. Terör saldırıları gibi travmatik olaylar sonrasında bireylerin olaylara yükledikleri anlamın incelendiği çalışmalarda, travma yaşayan kişilerin bilişsel şemalarının değiştiği ve travmatik olayların bireyin kendisine, diğer kişilere ve dünyaya ilişkin düşüncelerini, duygularını etkilediği hatta otomatik anlamlar geliştirdikleri tespit edilmiştir (Ehlers ve ark. 1998, Holma ve Silver 1998, Kos ve ark. 2002, Özen 2017, Su ve ark. 2020). Çalışmadan elde edilen sonuçların alanyazınla benzerlik göstermesi, yabancılaşma duygusu yaşayan bireylerde de olay sonrası yaşadığı olumsuz, karmaşık duygularla baş edebilmesi ve aynı zamanda yaşadığı durumu kabul etmesi, en önemlisi bireylerin travma sonrasındaki süreçte çevreye uyumunu sağlayıcı psikolojik yaklaşımların belirlenmesi açısından oldukça önemli olduğunu düşündürmektedir.

Alanyazın incelendiğinde, travmatik olayların bireylerin yaşam kalitesini olumsuz etkilediği, toplumun güven ve birlik duygusunu sarsarak bireylerin yabancılaşmasına neden olduğu (Fromm 1996, Horney 1998, Yılmaz 2011, Demirci 2016) ayrıca bireylerde fiziksel, sosyal, psikolojik açıdan yaşam kalitesini etkileyen farklı durumların görülebileceği ortaya koyan çalışmalar tespit edilmiştir (Öztürk ve Uluşahin 2008, Figley 2012). Bu alan çalışmasında da, yabancılaşma duygusu yaşayan bireylerin saldırı sonrası aile bireylerine artmış düşkünlük, yurt dışına göç etme düşüncesi, manevi yönelim, işe gitme ve işten eve dönüşte trafiğin yoğun olmadığı saatleri kullanma, yaşam tarzını değiştirme

şeklinde kendilerine özel değişimlerden söz ettikleri görülmüştür. Bunun nedeni, her bireyin birbirinden farklı kişilik özelliklerine sahip olması, travmatik olaylar sonrası bireylerin olaylara yükledikleri anlamlar ve daha sonra yaşanabilecek tehlike olasılığına yönelik baş etme biçimleri ile ilgili olabilir. Otuz yılı aşkın süredir Türk toplumunun terör saldırılarına maruz kalması, buna yönelik kalıcı bir önlem alınmaması bireylerin kendilerini korumak açısından yaşam tarzları, alışkanlıkları ve planlarında değişime yönelmelerinin nedeni olarak düşünülebilir.

Tedeschi ve Calhoun (2004) travmatik olaylar sonrasında bireylerin yaşadığı olumsuz olayın izlerini atması ve tekrar uyum sağlaması için kişilerarası ilişkilerde olumlu değişimin önemli olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmalarda da, bireylerin travmatik olay sonrası yaşananlarla baş etmesi, yeniden uyum sağlaması açısından sosyal destek ağlarının ve diğer bireylerle kuracakları olumlu kişilerarası ilişkilerinin önemli bir faktör olduğu vurgulanmıştır (Yaşar ve ark. 2009, Zara ve İçöz 2015, Stevens ve Javanovic 2018). Ancak bu çalışmada kişilerarası ilişkilerde olumsuz değişimler ve diğer bireylerle ilişkilerde mesafe koyma sonuçları elde edilmiştir. Bunun nedeni çalışmada, yabancılaşma duygusu yaşayan bireyler ile çalışılması ve terör saldırısı sonrası bireylerin güven duygularında meydana gelen zedelenme ve özellikle tanımadıkları veya yeni tanıdıkları bireylere karşı geliştirdikleri bilinçli önyargı olabilir. Bireylerle yapılan görüşmelerin analizinde tespit edilen “deneyimle şekillenen bilinçli önyargı” bulgusu bu düşünceyi desteklemektedir. Nitekim terör saldırıları sonrası yapılan çalışmalarda, toplumsal dokunun aşındığı, kişilerarası duyarlılığın azaldığı ve bununda yabancılaşma problemini beraberinden getirdiği sonucuna ulaşıldığı görülmektedir (Horney 1994, Fromm 1996, Yılmaz 2011, Demirci 2016).

Yapılan görüşmelerde saldırı sonrası yabancılaşma duygusu yaşayan bireylerin fizyolojik, davranışsal, duygusal ve zihinsel alanlarda tepki gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Tepkiler çok çeşitli olup en belirgin tepkiler fizyolojik alanda yer almıştır. Elde edilen bu sonuç travmatik olayların şiddetli ve üst düzey stres kaynaklarını içerdiği, ani-beklenmedik durumlarda yaşanan travmatik olayların farklı stres tepkilerine yol açtığı, buna bağlı olarak bireylerde fizyolojik tepkilerin görüldüğünü belirten çalışmalarla benzerlik göstermektedir (Soutwick ve ark. 1995, Sır ve ark. 1998, Jacupcak ve ark. 2007, Solberg ve ark. 2015). Bu konuda Öztürk ve Uluşahin (2008) sadece travmatik olaya maruz kalan bireylerin değil bu bireylerin etrafındaki diğer bireylerin de zihinsel, duygusal, davranışsal alanlarda tepkiler gösterdiklerini belirtmiştir. Stein ve ark. (2002) ise travmaya maruz kalan ve kalmayan bireylerle karşılaştırmalı olarak yürüttükleri çalışmada travmaya maruz kalan bireylerin görsel yapılandırma, görsel bellek ve dikkatin artmış olduğunu saptamışlardır. Bazı araştırmacılar da, ağır travmatik olaylara maruz kalan veya tanık olan bireylerin dikkati toplama ve karar vermede güçlük yaşadığı, travmaya ilişkin uyarılara aşırı uyarılmışlık hali gösterdiklerini belirtmişlerdir (Wessa ve ark. 2002, Gollier ve ark. 2003, Bayraktar 2012).

Yukarıda belirtilen sonuçların bu çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermesi, bireylerin aynı travmatik olaylara maruz kalmaları ve aynı travmatik olaya ilişkin tehdit eden faktörlerin ülkenin değişik bölgelerinde varlığını göstermeleri ile açıklanabilir. Ayrıca bireylerde saldırı sonrasında görülen fizyolojik, duygusal, davranışsal ve zihinsel tepkilerin tamamı bireylerin baş etme mekanizmaları ile ilgili olabilir. Yaşanan olaylar karşısında bireylerin olayı düşünmemeye çalışma, olayı konuşmayı reddetme gibi etkili olmayan baş etme mekanizmalarını tercih etmiş olmaları, bireylerin stres düzeyinin artmasına neden olmuş olabilir ve bedensel, duygusal, davranışsal, zihinsel alanda görülen tepkiler

stresin ifadesi olarak ortaya çıkmış olabilir. Nitekim alanyazında yaşadığı olumsuzlarla baş edemeyen bireylerde zamanla yabancılaşma duygusu ile birlikte tepkisel davranışlar, ruhsal ve fiziksel semptomlar travmatik deneyimleri sonrasında baş etme biçimlerinin çeşitlilik gösterdiği belirtilmektedir. Bu sonuç, bireylerde görülen toplumdan uzaklaşma duygusu ile ilgili olduğu gibi bireylerin kendilik yapıları ve kendilik algıları ile ilgili olabilir. Nitekim kendilik yapısının, duyguların yaşanması, ifade edilmesi ve düzenlenmesinde önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Ayrıca kendilik algısının bireylerin kişilik özellikleri, değerleri, amaçları ve hayattaki rollerini tanımlayan verilerden ortaya çıktığı belirtilmektedir (Laurer ve Warren 1977, Bandura 1979, Rosenberg 1979, Özen ve Gülaçtı 2012).

Travmatik bir deneyim sonrasında bireylerin kendilerini güvende hissetme ihtiyaçları olduğu ve bu nedenle bu nedenle baş etme biçimi olarak bilinçli bir şekilde dine yönelikleri belirtilmiştir (Falsetti ve ark. 2003, Van Vliet 2010, Anastasova 2014). Bazı araştırmacılar, bireylerin kendilerine acı ve sıkıntı verecek ses, görüntü gibi hiç bir ayrıntıyı hatırlamak istemedikleri ve bu doğrultuda olaya ait duygularını, düşüncelerini bastırmayı tercih edebileceklerini belirtmişlerdir (Sır ve ark. 1998, Ahern ve ark. 2002, Tepe ve ark. 2011, Butcher ve ark. 2013). Ayrıca alanyazında, travmatik olaylar sonrasında bireylerin yaşadığı olayın kaynağına yönelik tehdit algısının arttığı ve bu nedenle kendini aynı tehdiye karşı korumaya yönelik önlem alma şeklinde baş etme yöntemi tercih ettiği sonucu belirtilmiştir (Schultz ve Mohammed 2004, Tedeschi ve Calhoun 2004). Schulz ve Mohammed (2004) ile Thornton (2006) travma sonrası baş etmenin sosyal baskı ve sosyal aktivitenin artması ya da azalması ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna göre, travma deneyimi sonrası bireylerin sosyal aktivitelerinde yaşadıkları artış baş etmelerine yardımcı olmaktadır (Dunmore ve ark. 1999, Thornton ve Penez 2006). Dunmore, Clark ve Ehlers (1999) yürüttükleri çalışmada travmatik deneyimi olan bireylerin, olumsuz yaşantısına ilişkin anıları düşünmekten kaçınarak yok saymaya çabaladıklarını ortaya koymuştur. Bu sonuçların bizim çalışma bulgularımızla benzerlik göstermesi, Türkiye’de yaşayan birçok birey için dini ve manevi konuların oldukça önemli olması ile bireylerin olaya doğrudan tanık olmaları ya da daha önce travmatik yaşam deneyimine sahip olmaları olabilir.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da çeşitli sınırlılıklar mevcuttur. Bu sınırlılıklarından ilki, araştırma verilerinin tek araştırmacı tarafından toplanacak olması nedeniyle zaman ve enerjinin göz önüne alınarak çalışma alanı açısından sınırlama yapılmasıdır. Buna rağmen uygulama aşamasında, planlanan bireysel görüşmelerin aksaması, randevuların son anda iptal edilmesi ve uzayan görüşmeler araştırmacı açısından zorluk oluşturmuştur. Ayrıca araştırmacı tarafından, bireysel görüşmelerin sonradan yazıya geçirilmesi iş yükünü oldukça arttırmıştır. Çalışmanın diğer bir sınırlılığı, araştırmanın belirli bölgede yapılması, çalışmanın uygulandığı esnada katılımcıların işlerine devam edemeyecek olmaları nedeniyle yöneticilerinin izin vermemiş olmasıdır. Saldırı sonrası çoğu işletmenin kapanması, taşınması ve saldırı sonrası çalışanların çoğunluğunun işten ayrılmış olması nedeniyle bu kişilerin örneklem içinde yer almaması çalışmanın en önemli sınırlılığını teşkil etmektedir. Zira bu saldırıdan en çok etkilenen ve yabancılaşma duygusu en yüksek düzeyde tespit edilen bireyler bu grup içinde yer almış olabilir. Ayrıca elde edilen veriler, terör saldırılarına maruz kalan ve Türkiye’nin diğer diğer bölgelerinde yaşayan bireyleri temsil etmemektedir. Dolayısıyla araştırmanın sonuçları yalnızca katılımcıların üzerinden değerlendirilebilir.

Sonuç

Çalışmanın sonucunda terör saldırıları sonrası yabancılaşma duygusu yaşayan bireylerin duygusal, zihinsel, fiziksel ve davranışsal alanlarda tepkiler gösterdikleri, kişilerarası ilişkiler ile alışkanlıklarda değişim meydana geldiği ve yaşanan olaylarla baş etme biçimlerinin çeşitlilik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda; terör saldırıları sonrasında olaydan doğrudan veya dolaylı şekilde etkilenen bireylerin gösterdikleri fiziksel, duygusal, davranışsal tepkiler ve baş etme biçimlerini değerlendirebilmek ve yabancılaşmanın önüne geçebilmek için bireylere psikososyal hizmet sunulması önerilmektedir.

Kaynaklar

- Anastasova R (2014) Understanding the role of religion in coping after trauma: resilience, post-traumatic growth and difference in coping mechanisms. (Master thesis). Tilburg, Holland, Tilburg University.
- Ahern J, Galea S, Resnick H, Kilpatrick D, Bucuvalas M, Gold J, et al (2002) Television images and psychological symptoms after the September 11 terrorist attacks. *Psychiatry*, 65:289-300.
- Arendt H (2014) *On Violence*. London, Harcourt, Inc..
- Bandura A (1979) Self referent mechanisms in social learning theory. *Am Psychol*, 63:575-582.
- Bayraktar S (2012) *Psikolojik Travma*, 1. Baskı. Ankara, Nobel Kitabevleri.
- Bebiş H, Özdemir S (2013) Savaş, terör ve hemşirelik. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 21:57-68.
- Beniet C, Bromet E, Karam EG, Kessler RC, McLaughlin KA, Ruscio AM (2016). The epidemiology of traumatic event exposure worldwide: result from World Mental Health Survey Consortium. *Psychol Med*, 46:327-343.
- Biggerstaff D, Thompson A (2008) Interpretative phenomenological analysis (IPA): A qualitative methodology of choice in healthcare research. *Qual Res Psychol*, 5:214-224.
- Bolton C (1972) Alienation and action: a study of peace-group members. *Am J Sociol*, 78:537-561.
- Butcher JN, Mineka S, Hooley JM (2013) *Anormal Psikoloji (Çeviri Ed. O Gündüz)*. İstanbul, Kaknüs Yayınları.
- Creswell JW (2012) *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Demirci K (2016) The investigation of relationship between childhood trauma and obsessive-compulsive symptoms. *Journal of Mood Disorders*, 6:7-13.
- Dunmore E, Clark DM, Ehlers A (1999) Cognitive factors involved in the onset and maintenance of posttraumatic stress disorder (PTSD) after physical or sexual assault. *Behav Res Ther*, 37:809-829.
- Ehlers A, Mayou RA, Brynat B (1998) Psychological predictors of chronic posttraumatic stress disorder after motor vehicle accidents. *J Abnorm Psychol*, 107:508-519.
- Falsetti SA, Resick PA, Davis JL (2003) Changes in religious beliefs following trauma. *J Trauma Stress*, 16:391-398.
- Figley CR (2012) *Encyclopedia of Trauma*. London, Sage Publication.
- Fromm E (1996) *Sağlıklı Toplum (Çeviri Ed. Y Salman, Z Tanrıseven)*, 4. Baskı. İstanbul, Payel Yayınevi.
- Golier JA, Yehuda R, Lupien SJ, Harvey PD (2003) Memory for trauma-related information in Holocaust survivors with PTSD. *Psychiatry Res*, 121:133-143.
- Gügercin U, Aksay B (2017) Turkish adaptation of Dean's Alienation scale: a validity and reliability study *Int J Manage Econ Business*, 13:137-154.
- Gülenç K (2014) Edmund Husserl'de 'Başkasının Beni' sorunu ve intersubjektivite kavramı. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1:19-39.
- Holma EA, Silver RC (1998) Getting "stuck" in the past: temporal orientation and coping with trauma. *J Pers Soc Psychol*, 74:1146-1163.
- Horney K (1994) *The Neurotic Personality of Our Time*. New York, WW Norton.
- Jacupcak M, Conybeare D, Phelps L, Hunt S, Holmes HA, Felker B et al (2007) Anger, hostility and aggression among Iraq and Afghanistan War veterans reporting PTSD and subthreshold PTSD. *J Trauma Stress*, 20:945-954.

- Kos MP, Figueredo AJ, Prince RJ (2002) Cognitive mediation of rape's mental, physical and social health impact-tests of four models in cross-sectional data. *J Consult Clin Psychol*, 70:926-941.
- Lauer RH, Warren HH (1977) *Social Psychology*. Boston, Houghton Mifflin Co.
- Lucaks G (200) *Çağdas Gerçekliğin Anlamı* (Çeviri Ed. C Çapan), 5. Baskı. İstanbul, Payel Yayınevi,
- Marx K (2006) *Marx's Theory of Alienation*, 5nd ed. Merlin Press, London.
- Öksüz B, Batu M (2017) Kriz iletişimi ve turizm: 2016 yılı terör saldırıları. *Egemia* 1:85-108.
- Özen Y (2017) Travma sonrası gelişim, büyüme, kimlik gelişimi ve sosyal ilişkiler. *Resarcher: Social Science Studies*, 5:885-872.
- Öztürk O, Uluşahin A (2008) *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, 11. Baskı. Ankara, Nobel.
- Özen Y, Gülaçtı F (2010) Benlik kavramı ve benliğin gelişimi bilen benliğe gereksinim var mı? *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2):20-38.
- Rosenberg M (1979) *Conceiving the Self*. New York, Basic Books.
- Schultz U, Mohamed NE (2004) Turning the tide: Benefit finding after cancer surgery. *Soc Sci Med*, 59:653-662.
- Sır A, Bayram Y, Özkan M (1998) Zoraki iç göçün ruh sağlığına etkileri üzerine bir ön çalışma. *Klinik Psikiyatri*, 2:83-88.
- Southwick SM, Morgan CA, Darnell A, Bremner D, Nicolaou AL, Nagy LM et al (1995). Trauma-related symptoms in veterans of operation desert storm: A 2-year follow-up. *Am J Psychiatry*, 152:1150-1155.
- Solberg O, Blix I, Heir T (2015) The aftermath of terrorism: posttraumatic stress and functional impairment after the 2011 Oslo bombing. *Front Psychol*, 6:1156.
- Stein MB, Kennedy CM, Twamley EW (2002) Neuropsychological function in female victims of intimate partner violence with and without posttraumatic stress disorder. *Biol Psychiatry*, 52:1079-1088.
- Stevens JS, Jovanovic T (2018) Role of social cognition in post traumatic stress disorder: A review and meta-analysis. *Genes Brain Behav*, 18:e12518.
- Su YJ, Chow CC, Yen CI, Chuang SS (2020) Posttraumatic growth among burn survivors 2 years after the 2015 Formosa Fun Coast Water Park explosion in Taiwan. *Psychol Trauma*, 12:11-19..
- Tedeschi RG, Calhoun LG (2004) Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychol Inq*, 15:1-18.
- Tepe F, Gültekin E, Kıcı N (2011) Terör mağduru polislerde travma sonrası stres bozukluğu belirtilerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 2:25-36.
- Thornton AA, Perez MA (2006) Posttraumatic growth in prostate cancer survivors and their partners. *Psychooncology*, 15:285-296.
- Tuğcu T (2002) *Yabancılaşma Problemi*. Ankara, Alesta Yayınevi.
- Van Vliet VKJ (2010) Shame and Avoidance in Trauma. In *Trauma Rehabilitation After War and Conflict* (Ed E Martz):247-263. New York, Springer.
- Wessa M, Jatzko A, Flor H (2002) Retrieval and emotional processing of traumatic memories in posttraumatic stress disorder: peripheral and central correlates. *Neuropsychologia*, 44:1682-1696.
- Yasan A, Saka G, Özkan M, Ertem M (2009) Trauma type, gender and risk of PTSD in region within an area of conflict. *J Trauma Stress*, 22:663-666.
- Yılmaz B (2007) Yardım çalışanlarında travmatik stres. *Klinik Psikiyatri*, 10:137-147.
- Yılmaz B (2011) Şiddet psikolojisi. *Türkiye Klinikleri J Psychiatry-Special Topics*, 4(2):8-13.
- Zara A (2019) Grief intensity, coping and psychological health among family members and friends following a terrorist attack. *Death Stud*, 27:1-9.

Yazarların Katkıları: Tüm yazarlar, her bir yazının çalışmaya önemli bir bilimsel katkı sağladığını ve makalenin hazırlanmasında veya gözden geçirilmesinde yardımcı olduğunu kabul etmişlerdir.

Danışman Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Etik Onay: Araştırma için Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi etik kurulundan onay alınmıştır. Tüm katılımcılar aydınlatılmış onam vermişlerdir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir

Yazarın Notu: Bu çalışma Doç. Dr. Birgül Özkan'ın danışmanlığında Dr. Öğr. Üyesi Nazan Turan tarafından tamamlanmış doktora tezinden üretilmiştir.

Authors Contributions: All authors attest that each author has made an important scientific contribution to the study and has assisted with the drafting or revising of the manuscript.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Ethical Approval: Ethical approval was obtained from the ethics committee of Ankara Yıldırım Beyazıt University for the study. All participants gave informed consent.

Conflict of Interest: No conflict of interest was declared by the authors.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Acknowledgments: This study was produced from doctoral thesis of Instructor Nazan Turan carried out under supervision of Assoc. Prof. Birgul Ozkan.